

Becses válaszát mennél előbb elvárván vagyok Kegyednek
Lakásom: öszintén tisztelő barátja
Wieden, Adler Gasse Horváth M.
No 777.

VII.

Bécs 1847-ki mart. 4-kén.

Tisztelt kedves barátom,

Ime itt küldöm az 1802-ki országgyűlésnek ígért vázolatát. Örülni fognék, ha azt Kegyed méltónak találná a fölvételre kiadandó Zsebkönyvében.¹ Iparkodtam lehetőleg rövid lenni; mi tán ártott is a dolgozatnak. Számításom szerint mintegy másfél ivet teend nyomtatva, olly alakban, minőben a Világtörténelem nyomtattatik; minél fogva, ha az alak kisebb lesz is, két ivnél többre nem fog terjedni.

Ez alkalommal szivesen szolgálnék a nádor felett tartott beszédem példányával is, ha az már ki volna nyomtatva. A cancellár mindjárt elmondása után magához kérte, s azóta többszöri kérésem után sem juthattam még kéziratomhoz, hogy azt kinyomathatnám; pedig már ujságérdekét is, melly illyféléknek legtöbb becset ad, jóformán elvesztette. Nem tudom csakugyan nem ér reá censealására, mint mondatik, vagy csak azért halogatja, mivel kinyomtatni nem akarja?

Isten Kegyeddal. Tartsa meg becses jó indulatában

öszintén tisztelő barátját
Horváth Mihályt.

ARANY JÁNOS LOSONCZI ISTVÁNJÁNAK FORRÁSA.

Nem sokkal Murány Ostromának megjelenése után (1848. április elején) vállalja el Arany János Petőfi biztatására Vas Gereben mellett a Nép Barátja társszerkesztőségét; a lap 1848. június 4-től fogva vasárnaponként jelent meg, de Arany neve csak 1849. februáriusáig szerepel rajta mint szerkesztőtársé. Minthogy nem tartózkodott Pesten, a tulajdonképeni szerkesztő Vas Gereben volt; ő maga néhány cikknek és költeménynek közlésén kívül nem igen vett részt a lap vezetésében, annál is inkább, minthogy Vas Gereben csakhamar olyan irányban szerkesztette, hogy Arany már két hónap múlva vissza szeretne volna vonni nevét (v. ö. 1848. aug. 12-ikén Petőfihez intézett levelét). Arany terve szerint a Nép Barátja: »valóságos szépirodalmi és politikai lap lenne, minek olvasása által a nép folyvást figyelemmel kísérhetné a napieseményeket, . . . a versek a népiességig egyszerűek legyenek, de nem csupán népdalok, hanem kissé emelkedettebb költemények is, hogy általuk a nép nemesedjék, . . . szerkesztője . . . igyekezzék, hogy versében inkább költői becs legyen, mint hosszú kegyes oktatás«. (Petőfihez jún. 30.) Legyen ez a lap »a népköltészet művészi organuma, mely

¹ Megjelent az Ellenőr, politikai zsebkönyvben (1847) Tinódy álnév alatt.

által a nép romlatlan kedélyére művészi hatás gyakoroltassék«. (aug. 12.) A közlemények közé a »népies beszélyt« is fölveszi s mintegy példának írja meg Losonczi Istvánját, mely a lap tizedik számában, aug. 6-ikán, meg is jelent.

A költeményt előhang előzi meg, mely teljesen azoknak a nehéz időknek hangulatából fakad:

»Nehéz az én szívem, nehéz bánat nyomja,
Mert hazámnak sorsa fordul siralomra;
Csak most kezdte rá szép szemmel nézni a nap,
Ege alján már is nagy fellegek vannak.«

Eljött a szabadság, de a legtöbben nem ösmertek rá; egyik kaput zár előtte, a másik szabadosságra magyarázza. A költőben kétség támad, ha veszedelem érné a hazát, feltámadna-e a magyar, hogy vérrel és vagyonnal megvédje:

»Felnyitom a régi krónikás könyveket,
Olvasok belőlük példás történetet
Azokról, kik hajdan vitézül fekeltek
S haza védelmében dicső halált leltek.
Édes jó Istenem! válna-é magyar ma,
A ki e hazáért oly örömet halna,
Mint Losonczi István Temesvárott régen?
Kinek történetét mostan elbeszélem.«

Losonczi István szomorú esetét Arany János már gyermekkorában ösmérhette Decsy Sámuel Osmanografiájából (III. kötet, 1789), melyet sok minden más könyvvel nagymohón olvasott (vö. Önéletrajz, Hátrh. versek I. köt.); de nem közvetlenül ez adta verséhez az anyagot, hanem Budai Ferencz Polgári Lexicon, (azaz inkább Sinay Miklósé, 1. Irod. Közl. 1895, 326; Magyar Ország polgári históriájára való Lexicon, 3. kötet, Nagyvárad 1805.) melyből később is olyan szívesen és annyiszor merített hol egész tárgyat, hol részletet nagyobb költeményeihez. Itt találja Pázmán lovagot (vö. Egyet. Phil. Közlöny 27:473), Szondi György hősiességét (u. o. 190), innen vesz részleteket nagyobb elbeszélő költeményeihez (u. o. 271), innen Losonczi István tárgyát, nevekké és minden mellékkörülménnyel együtt, mint alább kimutatom; s minthogy Losonczi Istvánt 1848-ban írta s ezért a Polgári Lexicon már ekkor jól ösmerte, bizonyossá válik Dittrich Vilmos fölvetése, hogy a Nagyidai Czigányokhoz is innen vette a legtöbb adatot (Dittrich Vilmos: A Nagyidai Czigányok. Budapest 1898, 35, 55 és köv. 1.).

Losonczi István történetét a Polgári Lexikon a II. kötet 591—607. lapjain beszéli el Tinódi Sebestyén, Istvánffy Miklós és Forgách Ferencz után, egyiknek az adatait a másikéval kiegészítve és kijavítva. E szerint a temesvári eset következőképen történt: Ahmet vagy Amhát basa

1552. tavaszán Titelnél átkel a Tiszán és Pusztá-Somlyónál megszállván, tizenötszáz főnyi csapatot küld Temesvár kikémlésére. Losonczy ép akkor künn járt segítségért, de főhadnagya, Milák elkergeti a török csapatot. Este, a várbeliek nagy öröme, megérkezik Losonczy s megtudja, hogy kemény ostromra lehet készen. Negyednapra csakugyan megérkezik a török derékhad és ostromolja Temesvárt. Minthogy segítséget sehonnan sem kap, megírja végrendeletét és íródeákjától, Földvári Istvántól elküldi feleségének egy levél kíséretében, melyben kéri, vessen néhány várat zálogba s a pénz árán fogadjon katonát, szerezzen puska-por-t és eleséget és mentse fel Temesvárt az ostrom alól. A segédcsoport el is indul, de útközben a török kezétől elvész. Azalatt Ahmed Temesvárt erősen szorongatja s bár az őrség több rohamot visszavert, a vízi-város az ellenség kezébe kerül. Az eleség és puska-por elfogy, a török ígér és fenyeget, a városiak pedig könnyörögnek a vezérnek, hogy adja meg magát; végre a német és spanyol katonák kereken kijelentik, hogy nem harcolnak tovább s így Losonczy István szabad elvonulás fejében kénytelen-kelletlen átadja a várat Amhátnak. Mikor az őrség az ellenség sorsfalai közt kivonul, a törökök kezdik elragadozni a keresztyén ifjakat és szüzeket, sőt már magának Losonczinak az apródjára is kezét vetnek. Ezt a vezér nem tűri, vitézeivel együtt kardot ránt s az álnok törökre ront; a maroknyi csapatot csakhamar elnyomják, legtöbbjét levágják, Losonczyt magát még élve a fővezér elé viszik. Itt Losonczy kemény szóval szemére hányja Amhátnak álnok hitszegését. Minthogy a halálosan megsebesült vitéz már nem érné a nagy út végét, Amhát lefejezteti s a lenyúzott fejbőrt »gyenge fűvel« megtöltve, néhány fogolylyal Konstantinápolyba küldi.

Arany János a Polgári Lexicon előadásán igen keveset változtat. Csak a levélküldés mozzanatát szélesíti ki Gyöngyösi István módjára nagyobb jelenetté, mely alkalmat adott Pekry Anna, Losonczy felesége s a hú cselédség bánatos érzelmeinek megható előadására. Arany a levél tartalmát is ketté osztja. Feleségétől, családjától búcsút veszen és meghagyja, ha hallják Temesvár vesztét, menjen fel Pekry Anna a királyhoz s kérje meg, hogy apjuk érdeméért az őt leány közt ossza fel a birtokait s minthogy fia nem marad, fiúsítsa meg őket. Arany nál nincsen szó a levélben katonáról, lövészerről és élelemről. Ez itt magának Pekry Annának az »asszonyos fogása«. Behivatja tisztartóit s mintha a levélben olvasná, előadja a segítségkérést. A cselédség rögtön kész erre, várakat, pusztákat zálogba bocsátanak s a felszabadító csapat útnak indul, de a Maros mellett kóbor pogányok körül fogják és felkoncolják. — Hosszasabban időz Arany a török vezérnél, mikor harminczegy napi hiábavaló ostrom után a mennyek minden boldogságával s a szultán parancsával biztatja vitézeit újabb ostromra. — Végül pedig Losonczy nem kerül még élve Amhát elé, hanem egy dárdától találva, utolsó nap esik el a maroknyi csapat közül.

Hogy Aranynak forrása csakugyan a Polgári Lexicon volt, mutatja a cselekményen kívül, pontos egyezése az egyes adatoknak, zsavaknak és kifejezéseknek, miket a szövegnek majd Istvánffy-, majd Tinódi-féle részéből sokszor szó szerint átvesz.

Álljon itt a szövegnek hasábos összevetése; a Polgári Lexicon szövegében *Ist.*, *Tin.*, *Forg.* rövidítések mutatják, honnan valók az egyes részletek.

*Arany szövege.**A Polgári Lexicon szövege.*

Híres Amhát basa 8. és köv. versszak.

Tin. 600. és köv. lap. (*Ist.*-nál Akmet).

...indult száz hatvan ezerrel,...

Száz tarasz, tizenhat álgyu vala nála; —

Pusztá-Somlyó mellé seregével szálla.

8. vrsz.

Száz hatvan ezeren Basa elerede,

Száz tarasz, tizenhat faltörő(ágyú) vele.

Juta, a' pusztá Somlyónál megszálla.

Tin. 600.

...Kiszemel valami

Tizenötszáz embert s küldi száguldani

9. vrsz.

Innen küldött el... tizenötszáz Törököket száguldóba. — *Ist.* 594.

Onnat száguldót... bocsáta. — *Tin.* 600.

Mert Losonczi az nap...

Csak negyed magával a vidéket járta,

Hogy ha valamerről kapna segítséget.

10. vsz.

Éppenn akkor járt Losontzi segítség keríteni

...tsak negyed magával. — *Ist.* 595; *Tin.* 600.

(Milák hadnagy vitézül visszaveri az

török előcsapatot.) 11., 12. vsz.

Főhadnagya, Milák nevű derék Rátz ember, a' ki...

a' tizenötszáz Törököket egy heves tsata után

viszsaigazította. — *Ist.* 595.

...Losonczi...

Három emberével bejutott a várba:

Kin a nép öröme felhatott az égig.

13. vsz.

Még az nap estve hazaérkezett Losontzi a'

várbelieknek nagy örömökre, de tsak negyed magával, a' kikkel t. i. elment vala. — *Ist.* 595.

Azon Péntekenn tsak negyed magával

Ő beszalada nagy szerentséjével,

Az hősek lőnek oly nagy vigassággal... *Tin.* 600.

Sorba állította a várbeli népet,
 Megszámálta őket, azután magával
 Együtt meghitelte Uristen szavával.

14. vsz.

Más nap öszvehívja a'...Tisztetek és...megesketi. Azután
 számot vét magával és katonáit, mintegy harmadfél
 ezernek találja. — Ist. 595.
 Minden nemzetet ő előszóllíta...
 Nagy erőss hittel nekik azt fogadá...
 Ott az vitézek... őkis esküvének. — Tin. 600.

Kis Kampó nevűnek és a Don Gáspárnak
 E spanyol vitézi ötszázan valának,
 Losonczinak ötszáz, egyszáz Perényinek,
 Csak hatvan Forgácsnak, de száz Serédinek.
 Ennyi a lovasság. A magyar, cseh, német
 Gyalog hajduk száma szint' olyan felé ment.

15—16. vsz.

Losontzi István ötszáz lóval vala,
 Vitéz Kis Kampó kétszáz lóval vala,
 Serédi Györgynek száz lovagja vala,
 Príni Gabrielé száz lovag vala,
 Az Forgáts Simon hatvan lóval vala,
 Dom Gáspár háromszáz Spanyolial vala,
 Háromszáz Cseh drabant, Német tsak száz vala,
 Velek háromszáz Magyar drabant vala,
 Ott az várasból harmadfél száz vala,
 Mind a' kösséggel harmadfél ezer vala.

Tin. 600—601.

Esküszöm...
 Hogy leszek hazámnak holtomig szolgája...
 Mind megesküvének...
 Hogy ott élnek, halnak ők is együtt véle —

17—18. vsz.

Hóltig szolgálja az ő szép hazáját. — Tin. 600.
 ...híven együtt halnának, élének — Tin. 604.
 Nekik megesküdt: vélek élne, halna. — Tin. 605.

(Losonczí levele feleségéhez) 21—26. vsz.

Ist. 595. — Tin. 602.

Megkérem a királyt, felséges uramat,
 Oszsza fel közöttük minden birtokomat,
 Ugy sincsen fiam, csak öt kis lánycselédem :
Fiusitsa őket ország törvényében.

24. vsz.

...hanem az öt kis lyány!
Mert ámbár a birtok fágra megy, tisztán:
Néz Istent a király, apjokat is nézi,
Mecsajnálja őket és fiakká teszi...

40. vsz.

Ő Felségének hogy hivenn szolgálna
De tzaladinak (tseledinek) ő (a' Király) lenne Tutora
Tin. 599.

Mondjam az Pekri Annának...
Őt árvaival özvegyé maradtát...
Sok jó adassék Felséges Királynak,
Szólgálatjáért vitéz Losontzinak
Minden várait engedé leányinak
Fiakká tevé ő sok jószáginak.
Tin. 607.

S od' adá Istvánnak, a titkos deáknak
Vigye Csejte-várba nemes asszonyának

27. vsz.

a' maga Író Deákjának... kezébe adja... vigye az ő feleségéhez.
Ist. 595.

Titkos Deákját szállótotta vala...

...fiam, István Deák... Tin. 602.

...a Csejte várába... Tin. 599.

Bár mindent eladtok és zálogba vettek:
Tíz nap alatt nekem katonát küldjete.

37. vsz.

Váratat, pusztákat zálogba bocsáttak,
Katonát szereztek, lőport, eleséggel,
És visszaindíták Istvánt sietséggel.

45. vsz.

minél hamarább némely váratat zálogba vetvénn,
azoknak árránn, eleséget, puskaport szerezzen, katonákat
fogadjon 's azokkal visszasiessen. — Ist. 595.
Kéntsem, jószágom zálogba hányjanak.
Engem költséggel, néppel értesetek.

Tin. 602.

Hirdetést ereszt ki pogány seregében:

...Harminczegy nap óta hullunk itt rakásra —

...Parancsolja szultán... rohanjunk a falra —

...bár utána vesszünk táborostul. — 50, 52. vsz.

Az ostrom harminczkettődik napján Akmet ki-
hirdettedi maga katonái közt... a' Császár kívánságának
tellyesedni kell és a' várat reárohanás által el kell
foglalnai. — Ist. 596.

Avagy megveszi, vagy mind ott eihúlnak. — Tin. 604.

Erre a pogányság...

Nagy rivalkodással mászni kezd a falra...

A falak törésin nyüzsög...

Mert nagy sok törés van már a víziváron,

Egy oldala ép csak, düledez a három...

De minden törésen harczol öt-hat ember...

53—55. vsz.

Neki mennek hát a' Törökök a' vízi várnak, annak falainak omladozásainn fel felé mászkálnak. Ist. 596.

Méne törésére fel a' bástyának... Tin. 602.

Tőnek nagy zöngést megsivalkodának,

Rettenetesen menének viz várnak. Tin. 604.

Három oldala mind földénig romla. Tin. 603.

Maga jár Losonczi elül jó példával,

Buktatja le onnan ötével-hatával.

55. vsz.

Losontzi... sűrűenn mutatja a' példákatis reá, miképpenn kelljen a' berontani szándékozókat hanyatt visszabuktatni... Ist. 596.

Elfogyott a porjok, ma egyet sem lőttek...

56. vsz.

Pora elfogya az Amhát Basának. Tin. 602.

a pogányság...

Hullott ím, hogy a mint a krónika írja

Lett egy rohanáson három ezer híja...

Losonczi ugyan csak százhusz embert vesztett.

57., 58. vsz.

elveszt ugyan száz huszonhárom vitézeket, de a' kik előtt háromezer Törökök költöztek a' más világra. Ist. 596.

...szinét sem látta jó Losonczi annak

A hű társa által összegyűjtött hadnak.

Mert a mint a Maros folyóig jutának...

Körül voltak véve kóborló pogánnyal,

Alig futhattak el onnan egynehányan.

59., 60. vsz.

sem a' katonákból, sem a' szekerekből tsak egyis Losontzihoz nem jutott. Ist. 595.

Törökök miatt népét vesztette vólt,

Sebben kevesen onnat szaladott vólt.

Tin. 603.

Mikor... a' sereg a' Maros vizéhez jutott vólna... az ott körülbelől lévő Törökökre tsapkodott... de olyan foglyos helyre talált bukkan, a' hol magais sebet kapott, a' vele lévő népis nagyobb részént odaveszett. Forg. 603.

Érkezik sok porral a natóli basa.

63. vsz.

Sok porral juta Natóliai Basa.

Tin. 602.

Török birja immár a szép vízi várat,
Losonczy hadának nincsen hova lenni,
A legbelső várba kell magát bevenni.

* 64. vsz.

a' vízi várat elfoglalják, és Losontzit megmaradt
kevés népével, a' várnak másik részébe szorítják. Ist. 596.
Nagy viadallal víz várba szállának.

Tin. 604.

De sem vize nincsen, sem enivalója:
Vár és város körét a török ellepte...

65. vsz.

Mert a' vár és város közt való tágasságot a' Törökök...
meglepték... az eleség mind elfogyott. — Ist. 596.

Város népe sí-rí, a várba izenget:
Adják fel a várat, kérjenek kegyelmet;
Török is hitet mond szultánja nevében
Hogy nem bántja őket, elbocsátja szépen.

66. vsz.

Sívás nagy rivás vala az városba...
Az városbólis beizentek vala,
Nagy szép szavakkal azon kéri vala:
>Siess megadni ez megromlott várat...<
Az Amhát Basa szó beadott vala:
>A' Császár hitit Úrfinak ajánlá.
Basák, Szánzákok hiteket ajánlá,
Tsak Temesvárat Császárnak megadná...
Minden sereggel békével botsátná<.

Tin. 604.

a Törökök, külömb külömbféle nyelvekenn kiabáltak
a' Losontzi katonáinak, hogy magokat adják fel, ha életeknek
örülnek; ezenkívül, a' városbéliek, a' kik Losontzhoz
beszökhettek, ötet kérték, hogy a' várost szánja meg, és
annak
lakosait tovább ne veszedelmeztesse. Ist. 597.

De Losontzi füle mindezekre siket.

67. vsz.

A' jó Losontzi arra még sem hajta.

Tin. 604.

...így van ő elszánva,
De a többi népség csüggedez a várba',
Tanakodik itt-ott, zúg, morog, kér, sarkal,
Fenyegetődzik, vagy rimánkodik halkal.

68. vsz.

Losontzi bátorságot mutatott ugyan: de másoknak
szíve elolvadt... a' Német és kivált Spanyol
katonák kerekenn ki...mondották..., hogy ők azt, az ő
akarátja ellen is felfogják adni. Ist. 596, 597.

...dicsőn kimúlni itt a kapu mellett.

70. vsz.

már egyébűtt nem lehetett maradni, hanem tsak a'
nagy kapubann. Ist. 596.
Tsak nagy kapuba Losontzi marada.

Tin. 603.

Künn a török állott két sorban két felől.

71. vsz.

a' temérdek Törökök két sorjával állanak. Ist. 597.

Hagyták egy darabig menni az ő népét,
Hát egyszer elkezdik kapkodni a szépét:
Ha egy valamire való ifjat láttak...

72. vsz.

szorongatni kezdik a' lakosokat és azoknak szebb
ábrázatú fiaikat 's leányaikat ragadozni kezdik. Ist. 597.
Ott a' Törökek szorítani kezdék;
Iffiát népének ragadozni kezdék.

Tin. 605.

Sejtvén ezt Losonczy csikorgatta fogát,
Nagy nehezen mégis türtőztette magát,
De midőn az önnön apródját vivék el...

73. vsz.

Mind ezeket nehezenn szívelte Losontzi, de mind
addig ki nem fakadtt, míg az ő fegyverhordozóját...
lováról letaszították. Ist. 598.
Önnen apródiát Tomorit elnyerék.

Tin. 605.

Kutya vagy te, pogány, kutya a te hited,
Ne gondold, hogy ezt így szárazon elviszed;
Én veszek, te is veszsz...!

74. vsz.

eb a' tú hitetek!
Császárral Basák eb a' tú hitetek!
Ha tudtam volna oly ebek legyetek:
Sokkal több lett volna itt elvesztetek.

Tin. 606.

A király, felfogta özvegyét, árváját...
Lyány-ágra bocsátá a sok szép maradtat.

79. vsz.

(a király)

Minden várait engedé leányinak
Fiakká tevé ő sok jószáginak.

Tin. 607.

Bár az egyező helyeket talán meg lehetne szaporítani, ebből az összevetésből is már kétségtelen, hogy a »krónikák«, miket Arany versében említ (6. vsz.: »Felnyitom a régi krónikás könyveket« és 57. vsz.: »a mint a krónika írja«.) Isvánffy, Tinódi, Forgách illető helyei a Polgári Lexiconban, melyet 1848-tól kezdve (talán már korábról is) Aranynak legfontosabb forrásai közé kell sorolnunk.

TOLNAI VILMOS.

BR. WESSELÉNYI MIKLÓS LEVELEZÉSE ÍRÓBARÁTAIVAL.

(Első közlemény.)

Az alább közlött írói levelek az »Erdélyi Múzeum« könyvtárában őrzött Wesselényi-archivumból valók. E rendkívül gazdag és értékes gyűjtemény becsesebb részét főleg azok az iratok teszik, melyek a nagy Wesselényi fejlődését és pályáját egyrészt híres naplójegyzeteiben, másrészt író- és politikus barátaival váltott leveleiben mutatják. A reformkor egész sereg kiváló egyénisége jelenik meg e lapokon s tolluk alatt az új Magyarország szinte minden fontosabb társadalmi, politikai vagy irodalmi eseménye részint röpké tudósítás vagy bőszavú referáda, tanácskérés-tanácsadás, baráti vélemény vagy komoly kritika, fölhívás vagy agitálás stb. alakjában. A középpontban természetesen Wesselényi alakja áll, ki maga gyűjtögette nagy gonddal ez ereklyévé vált adatokat, melyek nemcsak a saját benső életére, hanem kortársainak törekvéseire is több oldalról új világot vetnek. E levelekből néhányat már a 70-es évek elején közzé tett K. Papp Miklós a »Történelmi Lapok«-ban, újabban, talán a legbecsesebbeket (Kölcseytől, Széchenyitől, Kossuthtól, Deáktól, Kemény Zs.-tól) Ferenczi Zoltán, jórészt ép e folyóirat hasábjain. Mintegy folytatásul sorakozzanak hozzájuk ez alábbiak, a melyek ma még szintén kiadatlanok, sőt fölhasználatlanok. Hű másolatban a következők: